

กสม. ๒

รายงานผลการตรวจสอบ

การละเมิดสิทธิมนุษยชน

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๖

รายงานผลการตรวจสอบ ที่ ๑๗/๒๕๖๖

เรื่อง สิทธิชุมชน อันเกี่ยวเนื่องกับสิทธิของบุคคลในทรัพย์สิน กรณีกล่าวอ้างว่า เจ้าหน้าที่ของรัฐ ห้ามประชาชนเข้าทำกินในที่ดิน ตำบลท่าเมือง อำเภอคอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี

ผู้ร้อง

ผู้ถูกร้อง สำนักงานจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ ๗ สาขาอุบลราชธานี

๑. ความเป็นมา

ผู้ร้องได้ร้องเรียนต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ตามคำร้องที่ ๖๓/๒๕๖๕ ลงวันที่ ๘ มีนาคม ๒๕๖๕ กล่าวอ้างว่า ผู้ร้องเป็นตัวแทนประชาชน ตำบลท่าเมือง อำเภอคอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี ได้ใช้พื้นที่ที่อยู่ติดกับหมู่บ้านทำกินต่อเนื่องมาจากบรรพบุรุษ โดยทำการเกษตร ปลูกปอ มันสำปะหลัง มะม่วงหิมพานต์ ยางพารา เป็นต้น ต่อมา มีเจ้าหน้าที่ของผู้ถูกร้อง ดัดป้ายบริเวณที่ทำกินดังกล่าวมีข้อความแจ้งว่า พื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่ป่าไม้ ห้ามไม่ให้เข้าไปทำกิน โดยอ้างคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติเกี่ยวกับเรื่องการทวงคืนผืนป่า ทำให้ได้รับความเดือดร้อน ไม่สามารถเข้ามาทำกินได้ จึงขอให้ตรวจสอบ

๒. การพิจารณาคำร้องเบื้องต้น

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติพิจารณาจากข้อเท็จจริงเบื้องต้นแล้วเห็นว่า พฤติการณ์ตามผู้ร้องกล่าวอ้างเป็นกรณีเกี่ยวกับสิทธิชุมชน อันเกี่ยวเนื่องกับสิทธิของบุคคลในทรัพย์สิน ซึ่งอยู่ในหน้าที่และอำนาจของคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐ มาตรา ๒๖

๓. การตรวจสอบ

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติได้มอบหมายให้พนักงานเจ้าหน้าที่ดำเนินการ ตรวจสอบตามพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐ และระเบียบคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการในการ ตรวจสอบการละเมิดสิทธิมนุษยชน พ.ศ. ๒๕๖๑ และที่แก้ไขเพิ่มเติม โดยพิจารณาจากการชี้แจง ข้อเท็จจริงและพยานหลักฐาน ดังต่อไปนี้

/๓.๑ สำเนา...

๓.๑ สำเนาหนังสือคณะกรรมการแก้ไขปัญหาของขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม ด่วนที่สุด ที่ นร ๐๑๐๕.๐๔/๑๗๓ ลงวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕ ถึง เลขาธิการคณะกรรมการรัฐมนตรี

๓.๒ หนังสือจังหวัดอุบลราชธานี ที่ อบ ๐๐๑๗.๑/๑๗๕๙๐ ลงวันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕ ถึง เลขาธิการคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

๓.๓ หนังสือผู้ถูกร้อง ที่ ทส ๑๖๓๒.๒/๕๑๓๙ ลงวันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๕๖๕ ถึง เลขาธิการคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

๓.๔ หนังสืออำเภอดอนมดแดง ด่วนที่สุด ที่ อบ ๑๙๑๘/๑๐๑๒ ลงวันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๕ ถึง เลขาธิการคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

๓.๕ เอกสารข้อมูลชุมชน [redacted] ตำบลท่าเมือง อำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี

๓.๖ เอกสารข้อมูลชุมชน [redacted] ตำบลท่าเมือง อำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี

๔. รัฐธรรมนูญ พันธกรณีระหว่างประเทศ และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

๔.๑ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐

๔.๒ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

๔.๓ พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช ๒๔๘๔

๕. ข้อเท็จจริงที่รับฟังได้

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติได้พิจารณาคำร้อง ข้อเท็จจริงฝ่ายผู้ร้อง ฝ่ายผู้ถูกร้อง และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งบทบัญญัติของกฎหมาย และหลักสิทธิมนุษยชนที่เกี่ยวข้องแล้ว ข้อเท็จจริงรับฟังในเบื้องต้นได้ดังนี้

๕.๑ ข้อเท็จจริงฝ่ายผู้ร้อง

๕.๑.๑ เจ้าหน้าที่ของผูู้กร้องได้เข้าติดป้ายประกาศห้ามไม่ให้ประชาชนเข้าทำกิน [redacted] ในตำบลท่าเมือง อำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี ได้แก่

๑) [redacted] เริ่มตั้งถิ่นฐานและได้รับการยอมรับการตั้งหมู่บ้านในปี ๒๔๔๐ มีประชาชน ๒๔๒ ครัวเรือน

๒) [redacted] เริ่มตั้งชุมชนในปี ๒๔๕๐ โดย [redacted] (ผู้ใหญ่บ้าน [redacted] ซึ่งโยกย้ายมาจากบ้าน [redacted] เดิมตั้งชื่อหมู่บ้านว่า [redacted] และเปลี่ยนชื่อเป็น [redacted] มีประชาชน ๗๕ ครัวเรือน

๕.๑.๒ มีข้อมูลทางประวัติศาสตร์ว่า พื้นที่ตำบลท่าเมืองมีวัดแก่งตอยซึ่งคาดว่า มีอายุประมาณ ๑,๓๐๐ ปี และในปี ๒๕๓๙ กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนวัดแก่งตอยเป็นพื้นที่โบราณสถาน เนื้อที่ประมาณ ๒ ไร่ ๒ งาน ๗๘.๖๑ ตารางวา^๑

/๕.๑.๓ ประชาชน ...

^๑ ประกาศกรมศิลปากร เรื่อง ขึ้นทะเบียนโบราณสถานและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน ประกาศ ณ วันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๙

๕.๑.๓ ประชาชน [REDACTED] เดิมประกอบอาชีพเกษตรกรรมโดยปลูกปอ และไร่มัน แต่เมื่อประมาณปี ๒๕๓๘ รัฐได้ประกาศให้บริเวณพื้นที่ทั้ง ๒ หมู่บ้านเป็นพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม และได้ส่งมอบให้สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ซึ่งได้จัดสรรพื้นที่บางส่วนของทั้ง ๒ หมู่บ้านให้แก่ประชาชนเป็นทั้งที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน แต่บางส่วนยังคงเป็นพื้นที่ป่า ต่อมา ประชาชนเริ่มเปลี่ยนพืชเพาะปลูกเป็นยางพาราและมะม่วงหิมพานต์ เนื่องจากพืชชนิดเดิมราคาตกต่ำทำให้รายได้ไม่พอเลี้ยงชีพ โดยเป็นการทำประโยชน์ในที่ดินแปลงเดิมที่ได้รับตกทอดมาจากบรรพบุรุษ มิได้เป็นการบุกรุกพื้นที่เพิ่มเติม

๕.๑.๔ เมื่อปี ๒๕๕๗ คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้มีคำสั่ง ที่ ๖๔/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๕๗ เรื่อง การปราบปรามและหยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ และที่ ๖๖/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๗ เรื่อง เพิ่มเติมหน่วยงานสำหรับการปราบปราม หยุดยั้งการบุกรุกทำลายทรัพยากรป่าไม้ และนโยบายการปฏิบัติงานเป็นการชั่วคราวในสภาวการณ์ปัจจุบัน ทำให้มีเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานป่าไม้ร่วมกับเจ้าหน้าที่ทหารเข้าตรวจยึดแปลงที่ดินของประชาชนทั้ง ๒ หมู่บ้าน ในลักษณะแปลงคดีที่ไม่มีตัวผู้กระทำความผิด หรือเรียกว่า “คดีแห้ง” ดังนี้

๑) พื้นที่ [REDACTED] เจ้าหน้าที่ตรวจยึดแปลงที่ดินของประชาชนจำนวน ๕๒ แปลง รวมเนื้อที่ประมาณ ๔๑๒ ไร่

๒) พื้นที่ [REDACTED] เจ้าหน้าที่ตรวจยึดแปลงที่ดินของประชาชนจำนวน ๗๓ แปลง รวมเนื้อที่ประมาณ ๒๘๐ ไร่

แปลงที่ดินทำกินที่ถูกยึดข้างต้นเป็นที่ดินที่ประชาชนทำกินมาตั้งแต่ดั้งเดิม ก่อนปี ๒๕๔๑ ซึ่งเป็นปีที่คณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๔๑ เรื่อง การแก้ไขปัญหาที่ดินในพื้นป่าไม้ และก่อนปี ๒๕๕๗ ที่มีคำสั่ง คสช. ที่ ๖๔/๒๕๕๗ และคำสั่ง คสช. ที่ ๖๖/๒๕๕๗ แต่ประชาชนไม่มีเอกสารแสดงสิทธิในที่ดินดังกล่าว ทั้งนี้ การตรวจยึดแปลงที่ดินและจับกุมประชาชน ทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้าทำประโยชน์ในที่ดินได้ จึงขาดรายได้เลี้ยงชีพของตนและครอบครัว

๕.๒ ข้อเท็จจริงฝ่ายผู้ถูกร้อง

๕.๒.๑ สภาพพื้นที่พิพาท

๑) พื้นที่พิพาท คือ “ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงกระบูน” ตามกฎกระทรวง ฉบับที่ ๔๕๒ (พ.ศ. ๒๕๑๔) ออกตามความในพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ ในท้องที่ตำบลเหล่าแดง อำเภอเมืองอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี (ครอบคลุมถึงบริเวณ ตำบลท่าเมือง อำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี ในปัจจุบันด้วย) เนื้อที่รวม ๑๐,๑๕๖ ไร่ กรมป่าไม้ได้ส่งมอบพื้นที่ของป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงกระบูน บางส่วนให้สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมเพื่อนำไปประกาศเป็นเขตปฏิรูปที่ดิน

๒) ประชาชนเข้าใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงกระบูน เกือบเต็มทั้งพื้นที่โดยเป็นทั้งที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน บางส่วนมีสภาพป่าที่ค่อนข้างสมบูรณ์ โดยพื้นที่ [REDACTED] มีบริเวณขอบเขตหมู่บ้านอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงกระบูน ทางด้านทิศเหนือ

๓) ผู้ถูกร้องได้หารือแนวทางแก้ไขปัญหากับกรมป่าไม้ ได้ข้อสรุปดังนี้

๓.๑) สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมไม่สามารถขยายเขตปฏิรูปที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงกระบูนได้ เนื่องจากเป็นพื้นที่ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๔ กันยายน ๒๕๔๔^๒ จึงอยู่ในความรับผิดชอบของกรมป่าไม้ หากมีประชาชนถือครองอยู่ก่อนปี ๒๕๕๗ และไม่เป็นพื้นที่บุกรุกใหม่ กรมป่าไม้จะนำไปแก้ไขปัญหตามแนวทางของโครงการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนตามนโยบายรัฐบาลภายใต้คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.)

๓.๒) พื้นที่ในเขตปฏิรูปที่ดินที่มีสภาพเป็นป่า กรมป่าไม้และสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมต้องกันพื้นที่ไว้ในกิจการของกรมป่าไม้ ตามนัยมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๓๗ ซึ่งได้กำหนดแนวทางปฏิบัติสำหรับการกันพื้นที่กลับคืนกรมป่าไม้ไว้ ตามบันทึกข้อตกลงระหว่างกรมป่าไม้ และสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ว่าด้วยแนวทางการปฏิบัติในการกันพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติกลับคืนกรมป่าไม้ พ.ศ. ๒๕๓๘ โดยกรมป่าไม้มอบหมายให้สำนักงานจัดการทรัพยากรป่าไม้ท้องที่ลงนามรับรองผลการตรวจสอบ และหมายแนวเขตกันพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติกลับคืนกรมป่าไม้ ร่วมกับสำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัด และจังหวัดท้องที่ ทั้งนี้ ผู้ถูกร้องได้มีหนังสือประสานสำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดอุบลราชธานี เพื่อดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้องแล้ว

๔) การสำรวจข้อมูลการครอบครองที่ดินเพื่อเป็นข้อมูลเสนอเข้าโครงการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนตามนโยบายรัฐบาลภายใต้คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.)

การสำรวจข้อมูลการครอบครองที่ดิน ตามแผนปฏิบัติงานและแผนการใช้จ่ายเงินประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๕ (งบลงทุน) กิจกรรมสำรวจการถือครองที่ดินในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงกระบูน ที่มีการครอบครองทำประโยชน์ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑ ได้แก่พื้นที่ที่มีร่องรอยการทำประโยชน์ระหว่างปี ๒๕๔๕-๒๕๕๗ และพื้นที่ที่มีร่องรอยการทำประโยชน์ก่อนปี ๒๕๔๕ (ที่ตกหล่นหรือยังไม่ได้สำรวจ) ปรากฏว่า

๔.๑) ██████████ สำรวจรังวัดประชาชน ๖๖-ราย จำนวน ๘๒ แปลง เนื้อที่ประมาณ ๑๕๔ - ๓ - ๘๘.๘๗ ไร่

๔.๒) ██████████ ผู้ถูกร้องได้ลงพื้นที่ และประชุมร่วมกับประชาชน เมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม ๒๕๖๕ พบว่า พื้นที่ทำกินของประชาชนส่วนใหญ่อยู่นอกเขตป่าสงวนแห่งชาติ

/ป่าดงกระบูน ...

^๒ มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๔ กันยายน ๒๕๔๔

กำหนดให้กรมป่าไม้ สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ร่วมกับกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม โดยสำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม (สผ.) เร่งสำรวจสภาพพื้นที่ในเขตที่จะปฏิรูปที่ดินตามร่างพระราชกฤษฎีกากำหนด เขตปฏิรูปที่ดินจำนวน ๑๓ ฉบับ โดยละเอียดแล้วรายงานต่อคณะกรรมการกลั่นกรองเรื่องเสนอคณะรัฐมนตรี คณะที่ ๕ เนื่องจากการส่งมอบพื้นที่ป่าไม้ในปี ๒๕๓๖ ยังไม่ได้สำรวจสภาพป่าโดยละเอียด จึงเห็นควรให้กรมป่าไม้และกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ดำเนินการสำรวจสภาพป่าในพื้นที่ในเขตที่จะปฏิรูปที่ดินตามร่างพระราชกฤษฎีกา

ป่าดงกระบูน และอยู่นอกเขตปฏิรูปที่ดิน แต่เป็นพื้นที่ป่า^๓ ตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวไม่สามารถนำมาเข้าร่วมโครงการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนตามนโยบายรัฐบาลภายใต้คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) ได้

๕.๓ ข้อเท็จจริงจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๕.๓.๑ จังหวัดอุบลราชธานีได้รับเรื่องร้องเรียนจาก ██████████ ตัวแทนสมาชิกขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (ขปส.) หรือ P-move กรณีขอให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องแก้ไขปัญหา และตั้งคณะกรรมการเพื่อแก้ไขปัญหาในพื้นที่ โดยมีตัวแทน ขปส. ในจังหวัดอุบลราชธานีเข้าร่วมด้วย ตามมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๕ ว่าด้วยแนวทางการแก้ไขปัญหาขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (ขปส.) ซึ่งมีความประสงค์ให้พิจารณากระดับใบอนุญาตชุมชนตามมาตรา ๑๐ (๔) แห่งพระราชบัญญัติคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๒ และตรวจสอบพื้นที่ที่ยื่นขอออกใบอนุญาตชุมชน จำนวน ๔๖๘ ชุมชน ให้เป็นพื้นที่นำร่องการจัดที่ดินในรูปแบบใบอนุญาตชุมชน

๕.๓.๒ อำเภอดอนมดแดงได้ตรวจสอบข้อเท็จจริงกรณีเรื่องร้องเรียนแล้วพบว่าพื้นที่พิพาทมีประชาชน ██████████ เข้าใช้ประโยชน์เต็มทั้งพื้นที่ป่า บางส่วนเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน เช่น ทำไร่ ทำนา และบางส่วนยังคงมีสภาพป่าที่ค่อนข้างสมบูรณ์

๕.๔ ข้อเท็จจริงจากการลงพื้นที่ของพนักงานเจ้าหน้าที่ เมื่อวันที่ ๒๐ กรกฎาคม ๒๕๖๕ ณ ██████████ ตำบลท่าเมือง อำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี

๕.๔.๑ พื้นที่บริเวณ ██████████ อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงกระบูน ซึ่งพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติบางส่วนได้ส่งมอบให้เป็นที่ ส.ป.ก. เพื่อเตรียมการจัดสรรที่ดินให้กับประชาชนในพื้นที่ และบางส่วนเตรียมการจัดสรรที่ดินให้กับประชาชนตามโครงการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนตามนโยบายรัฐบาลภายใต้คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.)

๕.๔.๒ การทำประโยชน์ในพื้นที่พิพาทส่วนใหญ่เป็นการปลูกยางพารา ปอ มันสำปะหลัง มะม่วงหิมพานต์ และไม้ แต่เมื่อประมาณปี ๒๕๕๙ ได้มีการดำเนินการตามมาตรการทวงคืนผืนป่าในพื้นที่บ้านนาดี เจ้าหน้าที่ป่าไม้และเจ้าหน้าที่ทหารได้ลงพื้นที่ยึดแปลงที่ดินทำกินในพื้นที่ โดยอ้างว่าเป็นการตรวจยึดที่ดินของนายทุนแปลงใหญ่ แต่ปรากฏว่าแปลงที่ดินที่ถูกตรวจยึดได้รวมแปลงที่ดินขนาดเล็กซึ่งประชาชนเข้าทำประโยชน์รวม ๕๒ แปลงเข้าไปด้วย โดยมีที่ดินจำนวน ๗๓ แปลง อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงกระบูน และอยู่ในเขตป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ทำให้ประชาชนในพื้นที่บ้านนาดีได้รับความเดือดร้อนไม่สามารถเข้าทำประโยชน์ในที่ดินแปลงเดิม ประชาชนในพื้นที่ต้องการได้รับการจัดสรรที่ดินทำกินตามโครงการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนตามนโยบายรัฐบาลภายใต้คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) โดยประสงค์ให้จัดสรรที่ดินแปลงเดิมที่เคยทำกินมาแต่บรรพบุรุษ

/๖. ความเห็น ...

^๓ พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช ๒๔๘๔

มาตรา ๔ ในพระราชบัญญัตินี้

(๑) “ป่า” หมายความว่า ที่ดินที่ยังมิได้มีบุคคลได้มาตามกฎหมายที่ดิน

๖. ความเห็นคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติเห็นว่า กรณีตามคำร้องมีประเด็นที่ต้องพิจารณาว่า ผู้ถูกร้องได้กระทำหรือละเลยการกระทำอันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อผู้ร้อง จากกรณีกล่าวอ้างว่า ที่ดินของผู้ร้องถูกตรวจยึดและห้ามไม่ให้เข้าใช้ประโยชน์ หรือไม่ อย่างไร โดยมีข้อพิจารณา ดังนี้

๖.๑ บุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินและการสืบมรดก^๔ และการรับรองสิทธิของบุคคลและชุมชนเป็นหน้าที่ของรัฐตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ มาตรา ๔๓ (๒)^๕ ทั้งรัฐยังต้องบริหารจัดการให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติตามมาตรา ๕๗ (๒)^๖ นอกจากนี้ มาตรา ๗๒ (๓)^๗ บัญญัติให้เป็นหน้าที่ของรัฐในการจัดให้มีมาตรการกระจายการถือครองที่ดิน เพื่อให้ประชาชนสามารถมีที่ทำกินได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม ประกอบกับกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ข้อ ๑๑ วรรคหนึ่ง^๘ ได้รับรองสิทธิของทุกคนในมาตรฐานการครองชีพที่เพียงพอสำหรับตนเองและครอบครัว

/๖.๒ ปรากฏ...

^๔ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐

มาตรา ๓๗ บุคคลย่อมมีสิทธิในทรัพย์สินและการสืบมรดก

ขอบเขตแห่งสิทธิและการจำกัดสิทธิเช่นนี้ ให้เป็นไปตามที่กฎหมายบัญญัติ

ฯลฯ

ฯลฯ

^๕ มาตรา ๔๓ บุคคลและชุมชนย่อมมีสิทธิ

ฯลฯ

ฯลฯ

(๒) จัดการ บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ อย่างสมดุลและยั่งยืนตามวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ

^๖ มาตรา ๕๗ รัฐต้อง

ฯลฯ

ฯลฯ

(๒) อนุรักษ์ คุ้มครองบำรุงรักษา ปันฟู บริหารจัดการ และใช้หรือจัดให้มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เกิดประโยชน์อย่างสมดุลและยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมดำเนินการและได้รับประโยชน์จากการดำเนินการดังกล่าวด้วยตามที่กฎหมายบัญญัติ

^๗ มาตรา ๗๒ รัฐพึงดำเนินการเกี่ยวกับที่ดิน ทรัพยากรน้ำ และพลังงานดังต่อไปนี้

ฯลฯ

ฯลฯ

(๓) จัดให้มีมาตรการการกระจายการถือครองที่ดินเพื่อให้ประชาชนสามารถมีที่ทำกินได้อย่างทั่วถึงและเป็นธรรม

ฯลฯ

ฯลฯ

^๘ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

ข้อ ๑๑ วรรค ๑ รัฐภาคีแห่งกติกานี้รับรองสิทธิของทุกคนในมาตรฐานการครองชีพที่เพียงพอสำหรับตนเองและครอบครัว ซึ่งรวมถึงอาหาร เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัยอย่างเพียงพอ และสภาพการครองชีพที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง รัฐภาคีจะต้องดำเนินขั้นตอนที่เหมาะสมเพื่อประกันการทำให้สิทธินี้เป็นจริง โดยรับรองความสำคัญอย่างแท้จริงของความร่วมมือระหว่างประเทศบนพื้นฐานของความยินยอมโดยเสรี

๖.๒ ปรากฏหลักฐานการตั้งหมู่บ้าน ██████████ ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลท่าเมือง อำเภอดอนมดแดง จังหวัดอุบลราชธานี ในช่วงปี ๒๔๔๐-๒๔๕๐ และหลักฐานการขึ้นทะเบียนวัดแก่งตอย ในพื้นที่ตำบลท่าเมืองซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ ๒ ไร่ ๒ งาน เป็นพื้นที่โบราณสถานโดยกรมศิลปากรในปี ๒๕๓๙ ซึ่งคาดว่าวัดดังกล่าวมีอายุประมาณ ๑,๓๐๐ ปี แต่เมื่อปี ๒๕๑๔ ได้มีกฎกระทรวง ฉบับที่ ๔๕๒ (พ.ศ. ๒๕๑๔) ออกตามความในพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๗ ประกาศเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงกระบูน มีเนื้อที่ ๑๐,๑๕๖ ไร่ ซึ่งรวมเอาพื้นที่ ██████████ เข้าไปด้วย ต่อมากรมป่าไม้ได้ส่งมอบพื้นที่ บางส่วนของป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงกระบูน เนื้อที่ ๘,๐๖๙ ไร่ ให้กับสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อ เกษตรกรรม เพื่อนำไปประกาศเป็นเขตปฏิรูปที่ดิน แต่ได้มีการตราพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตปฏิรูป ที่ดินเพียง ๓,๖๔๘ ไร่ ไม่เต็มตามเนื้อที่ที่ได้รับมอบ เป็นผลให้พื้นที่ที่ประชาชนเคยอยู่อาศัยและ ทำประโยชน์เพื่อการเกษตรบางส่วนอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงกระบูน บางส่วนอยู่ในเขตปฏิรูปที่ดิน และมีบางส่วนอยู่ในพื้นที่ป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช ๒๔๘๔

๖.๓ เมื่อปี ๒๕๕๙ ได้มีเจ้าหน้าที่ของผู้ถูกร้องร่วมกับเจ้าหน้าที่ทหารไม่ทราบสังกัด เข้าตรวจยึดที่ดินทำกินของประชาชน ██████████ ที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงกระบูน รวม ๕๒ แปลง เนื้อที่ประมาณ ๔๑๒ ไร่ และ ██████████ ที่กระจายอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงกระบูน เขตปฏิรูปที่ดิน และพื้นที่ป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช ๒๔๘๔ รวม ๗๓ แปลง เนื้อที่ประมาณ ๒๘๐ ไร่ ในลักษณะแปลงคดที่ไม่มีความถูกต้อง โดยอ้างว่าเป็นการดำเนินการกับผู้ที่ถูกรุกป่าไม้หลังปี ๒๕๕๗ ส่วนผู้ที่อยู่ก่อนจะได้รับการคุ้มครองตามคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ ๖๖/๒๕๕๗ และมติ คณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๕๑ รวมทั้งมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑ อย่างไรก็ตาม การดำเนินการดังกล่าวทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้าทำประโยชน์ในที่ดินแปลงที่ถูกตรวจยึด ได้ เนื่องจากหวาดกลัวว่าจะถูกจับกุมดำเนินคดี ทำให้ขาดรายได้เพื่อเลี้ยงชีพของตนเองและครอบครัว

๖.๔ ผู้ถูกร้องรับทราบปัญหาของผู้ร้องและประชาชน ██████████ ที่ได้รับผลกระทบ จากการตรวจยึดที่ดินทำกินเมื่อปี ๒๕๕๙ และมีแนวทางแก้ไขปัญหามาตามแผนปฏิบัติงานและแผนการใช้จ่าย เงินประจำปีงบประมาณ พ.ศ. ๒๕๖๕ (งบลงทุน) กิจกรรมสำรวจการถือครองที่ดินในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อเป็นข้อมูลนำเข้าโครงการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนตามนโยบายรัฐบาลภายใต้คณะกรรมการนโยบายที่ดิน แห่งชาติ (คทช.) โดยได้รังวัดที่ดินของประชาชนบ้านโอดที่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงกระบูน ไปแล้ว ๖๖ ราย ๘๒ แปลง ซึ่งเพิ่มจาก ๕๒ แปลงที่ถูกตรวจยึด เนื้อที่ประมาณ ๑๕๔-๓-๙๘.๘๗ ไร่ แต่ในส่วน ที่ดินของประชาชนบ้านนาดีพบว่า ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช ๒๔๘๔ ซึ่งอยู่นอกเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงกระบูน และเขตปฏิรูปที่ดิน จึงไม่สามารถรังวัดที่ดินเพื่อเป็นข้อมูล นำไปแก้ไขปัญหามาตามโครงการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนตามนโยบายรัฐบาลภายใต้คณะกรรมการนโยบาย ที่ดินแห่งชาติ (คทช.) ได้

๖.๕ จากข้อเท็จจริงข้างต้นเห็นว่า การที่ผู้ถูกร้องเข้าตรวจยึดแปลงที่ดินทำกินของผู้ร้อง และประชาชนบ้านโอดและบ้านนาดีเมื่อปี ๒๕๕๙ ทำให้ผู้ร้องและประชาชนไม่สามารถเข้าทำประโยชน์

/ในที่ดิน...

ในที่ดินทำกินแปลงที่ถูกตรวจยึดได้ เนื่องจากหวาดกลัวว่าจะถูกจับกุมดำเนินคดี จนกระทบต่อการหา รายได้เพื่อเลี้ยงชีพของตนและครอบครัว ทั้งในพื้นที่ดังกล่าวมีประชาชนอยู่อาศัยและเข้าทำประโยชน์ใน ที่ดินมาก่อนที่จะประกาศเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงกระบูน ในปี ๒๕๑๔ และแม้ผู้ถูกร้องจะอ้างว่าเป็น การดำเนินการเฉพาะกับผู้ที่บุกรุกป่าไม้หลังปี ๒๕๕๗ ส่วนผู้ที่อยู่มาก่อนจะได้รับการคุ้มครองตามคำสั่ง คณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ ๖๖/๒๕๕๗ และมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน ๒๕๕๑ รวมทั้ง มติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ ๒๖ พฤศจิกายน ๒๕๖๑ โดยจะสำรวจรังวัดที่ดินเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าวตามโครงการ จัดที่ดินทำกินให้ชุมชนตามนโยบายรัฐบาลภายใต้คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) ให้กับผู้ร้อง และประชาชนที่ได้รับผลกระทบจากการตรวจยึดที่ดิน ก็ตาม แต่ข้อเท็จจริงกลับปรากฏว่า ปัจจุบัน ระยะเวลาได้ล่วงเลยมาประมาณ ๖ ปีแล้ว ผู้ถูกร้องยังไม่อาจสำรวจรังวัดแปลงที่ดินทำกินของผู้ร้องและ ประชาชนทั้งสองหมู่บ้านเพื่อนำเข้าสู่การแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้แล้วเสร็จได้

ในชั้นนี้ จึงเห็นว่า ผู้ถูกร้องได้กระทำหรือละเลยการกระทำอันเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน ต่อผู้ร้องรวมทั้งประชาชน ██████████ ที่ถูกตรวจยึดที่ดิน จึงเห็นควรเสนอแนะมาตรการหรือ แนวทางที่เหมาะสมในการป้องกันหรือแก้ไขการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อผู้ถูกร้องและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อดำเนินการต่อไป

๖.๖ อย่างไรก็ตาม ปัญหาเกี่ยวกับเขตป่าสงวนแห่งชาติและเขตอุทยานแห่งชาติทับที่ดิน ทำกินของประชาชนนั้น คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติได้มีข้อเสนอแนะมาตรการหรือแนวทาง ในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน และข้อเสนอในการแก้ไขปรับปรุงกฎหมาย กฎ ระเบียบ หรือ คำสั่งใด ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชน ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ มาตรา ๒๔๗ (๓) เสนอต่อคณะรัฐมนตรี ตามข้อเสนอแนะ ที่ ๑/๒๕๖๐ ลงวันที่ ๒๔ เมษายน ๒๕๖๐ เรื่อง ข้อเสนอแนะมาตรการหรือแนวทางและข้อเสนอในการปรับปรุงกฎหมายเพื่อแก้ไขปัญหา เขตป่าสงวนแห่งชาติและเขตอุทยานแห่งชาติทับที่ดินเอกชนทับซ้อนกัน และกรณีราษฎรได้รับความ เดือดร้อนจากมาตรการทวงคืนผืนป่าตามคำสั่งคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ ๖๔/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๕๗ และที่ ๖๖/๒๕๕๗ ลงวันที่ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๕๗ และปรากฏว่าในระหว่างปี ๒๕๕๗- ๒๕๖๕ มีประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าทั่วประเทศได้รับผลกระทบจากการดำเนินการตามนโยบายของรัฐ ในความผิดเกี่ยวกับกรณีการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้เป็นจำนวนมากกว่า ๓๔,๐๐๐ คดี^๙ ดังนั้น เพื่อป้องกันมิให้ เกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชน และให้มีการแก้ไขปรับปรุง กฎหมาย กฎ ระเบียบ หรือคำสั่ง ให้สอดคล้องกับ หลักสิทธิมนุษยชน จึงเห็นควรเสนอแนะมาตรการหรือแนวทางในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อดำเนินการตามอำนาจและหน้าที่ต่อไป

/๗. มาตรการ ...

^๙ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน. ข่าวประชาสัมพันธ์ เรื่อง เครือข่ายขบวนการองค์กรชุมชน ร่วมกันประกาศ เจตนารมณ์ความสำคัญ “सानพลังขบวนใหญ่ป่าไม้ที่ดิน” แก้ปัญหาที่ดินที่อยู่อาศัยคนจนทั่วประเทศ พร้อมยื่นข้อเสนอต่อ นโยบายและพรรคการเมือง ณ อาคารรัฐสภา, สืบค้นจาก <https://web.codi.or.th/20221115-40739/>, สืบค้นเมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม ๒๕๖๖.

๗. มาตรการหรือแนวทางที่เหมาะสมในการป้องกันหรือแก้ไขการละเมิดสิทธิมนุษยชนและ มาตรการหรือแนวทางในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติจึงเสนอแนะมาตรการหรือแนวทางที่เหมาะสม ในการป้องกันหรือแก้ไขการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อผู้ถูกร้องและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ตามรัฐธรรมนูญ แห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ มาตรา ๒๔๗ (๑) และ (๓) และพระราชบัญญัติประกอบ รัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐ มาตรา ๒๖ (๑) และ (๓) ประกอบ มาตรา ๓๖ และมาตรา ๔๒ เพื่อดำเนินการ ดังนี้

๗.๑ มาตรการหรือแนวทางที่เหมาะสมในการป้องกันหรือแก้ไขการละเมิดสิทธิมนุษยชน

๗.๑.๑ ให้ผู้ถูกร้อง และกรมป่าไม้ ร่วมกับขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (ขปส. หรือ P-Move) เร่งสำรวจแปลงที่ดินทำกินให้แก่ผู้ร้องรวมทั้งประชาชน ██████████ ที่เข้า ทำประโยชน์ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าดงกระบูน โดยการมีส่วนร่วมของผู้ได้รับผลกระทบดังกล่าว

๗.๑.๒ ให้สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดอุบลราชธานีเร่งรัดและสนับสนุนให้ ประชาชน ██████████ ยื่นคำร้องขอเข้าทำประโยชน์ในเขตปฏิรูปที่ดินบริเวณพื้นที่พิพาท

๗.๑.๓ ให้กรมป่าไม้หรือแก้ไขปัญหาร่วมกับคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ กรณีการแก้ไขข้อกฎหมายหรือข้อขัดข้องใด ๆ เพื่อให้สามารถนำพื้นที่ป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช ๒๔๘๔ มาจัดสรรที่ดินทำกินให้ประชาชน ██████████ ตามโครงการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชน ตามนโยบายรัฐบาลภายใต้คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.)

๗.๑.๔ ให้ผู้ถูกร้อง กรมป่าไม้ และจังหวัดอุบลราชธานี อนุญาตให้ประชาชน ██████████ ██████████ เข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ในระหว่างการดำเนินการจัดสรรที่ดินทำกิน เพื่อให้ประชาชน ทั้งสองหมู่บ้านสามารถเข้าทำประโยชน์ได้ตามมาตรฐานการครองชีพที่เพียงพอสำหรับตนเองและ ครอบครัว

ทั้งนี้ ให้ดำเนินการตามข้อ ๗.๑.๑ - ๗.๑.๔ ภายใน ๑๒๐ วัน นับแต่วันที่ได้รับรายงาน ฉบับนี้

๗.๒ มาตรการหรือแนวทางในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชน

๗.๒.๑ ให้กระทรวงยุติธรรมเร่งรัดการทำร่างกฎหมายว่าด้วยการนิรโทษกรรม แก่ราษฎรซึ่งได้รับความเสียหายหรือได้รับผลกระทบจากการดำเนินการตามนโยบายของรัฐ

๗.๒.๒ ให้สำนักงานตำรวจแห่งชาติ และสำนักงานอัยการสูงสุด พิจารณาไม่สั่ง ฟ้องคดีประชาชนที่มีปัญหาถูกจับกุมหรือถูกตรวจยึดที่ดินแปลงคดีซึ่งอยู่ระหว่างการพิจารณาดำเนินคดี ในชั้นพนักงานสอบสวนหรือพนักงานอัยการ และเป็นแปลงที่ดินที่อยู่ระหว่างการแก้ไขปัญหาที่ดิน

๘. มติคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

อาศัยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ในคราวประชุม ด้านการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ครั้งที่ ๙/๒๕๖๖ เมื่อวันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๖ จึงมีมติว่า การกระทำของผู้ถูกร้องเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อผู้ร้องรวมทั้งประชาชน [REDACTED] ที่ถูกตรวจยึดที่ดิน และให้เสนอแนะมาตรการหรือแนวทางที่เหมาะสมในการป้องกันหรือแก้ไขการละเมิด สิทธิมนุษยชนตามข้อ ๗ ของรายงานนี้ ต่อสำนักจัดการการทรัพยากรป่าไม้ที่ ๗ สาขาอุบลราชธานี (ผู้ถูกร้อง) กระทรวงยุติธรรม กรมป่าไม้ สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดอุบลราชธานี สำนักงานอัยการสูงสุด สำนักงานตำรวจแห่งชาติ จังหวัดอุบลราชธานี ขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (ขปส. หรือ P-Move) และคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ มาตรา ๒๔๗ (๑) และ (๓) และพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญว่าด้วยคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน แห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๖๐ มาตรา ๒๖ (๑) และ (๓) ประกอบมาตรา ๓๖ และมาตรา ๔๒ เพื่อพิจารณาดำเนินการ ต่อไป

คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

นางสาวพรประไพ กาญจนรินทร์

นางปรีดา คงแป้น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุชาติ เศรษฐมาลินี

นางสาวศยามล ไกยูรวงศ์

นางสาวปิติกาญจน์ สิทธิเดช

นายวสันต์ ภัยหลีกลี้

นางสาวสุภัทรา นาคะผิว

ประธานกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

กรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ

